

Katarzyna Pasternak

Jezus z Syberii. Nowe ruchy religijne w Rosji

Zakład Nowożytnej Kultury Rosyjskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego

Wprowadzenie do tematu – założenie i cele artykułu

Tematem niniejszego artykułu jest problem powstawania w Rosji¹ nowych ruchów religijnych, których celem jest odnalezienie odpowiedzi na potrzeby duchowe współczesnych Rosjan. Przez długi czas kraje wchodzące w skład Związku Radzieckiego były pozbawione pierwiastka religijnego, który nie wpisywał się w ateistyczną koncepcję państwa komunistycznego. Systematycznie niszczone były świątynie i księgi liturgiczne, a celem tych działań miało być całkowite wykorzenienie wiary. Ze względu na głoszenie przez partię komunistyczną wyższości ateizmu nad religią, kapłani byli masowo mordowani lub zsyłani na Syberię. Niemalże całkowicie zlikwidowano życie monastyczne i zakonne, surowo karana była jakakolwiek działalność religijna. Po latach walki partii bolszewickiej o przebudowę struktury społecznej i politycznej dawnej Rosji społeczeństwo stało się spragnione religijności; jak najszybciej chciano wypełnić pustkę po Bogu, którego niegdyś im odebrano. Rozpad Związku Radzieckiego

1 Rosja jest krajem, który przede wszystkim utożsamiany jest z prawosławiem. Tak naprawdę na terenie Federacji Rosyjskiej działa kilkanaście wspólnot religijnych, reprezentujących prawie wszystkie współczesne religie oraz wyznania. Według badań Pew Research Center z 2010 r. 73,3% społeczeństwa rosyjskiego stanowią wyznawcy chrześcijaństwa (w tym: 71% prawosławni, 1,8% protestanci i 0,5% katolicy), 10% to muzułmanie, a wyznawcy pozostałych religii stanowią mniej niż 1%. Za ateistów czy agnostyków uważa się 16,2%. Jak wynika z powyższych danych, większość Rosjan uważa się za prawosławnych chrześcijan, jednakże tylko niewielka część z nich jest praktykująca. Zdaniem badaczy na definicję prawosławnej tożsamości Rosjan składają się również czynniki, które wciąż związane są z rytuałami i magią. Rosyjska filozofia religijna składa się nie tylko z komponentu poznawczego, ale i nastawienia profetycznego. Wynika to z faktu, że w myśli rosyjskiej refleksję filozoficzną i namysł teologiczny łączy ze sobą religijna duchowość. Por. A. Sawicki, *Profetyczny wymiar rosyjskiej filozofii religijnej*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 2012, nr 2, ss. 99–100.

wprowadził względną wolność, na fali której doszło na jego byłych terenach do religijnego przebudzenia. Bez wątpienia można mówić o inwazji różnych sekt i wspólnot religijnych z Zachodu. Przyczyna fascynacji nowymi religiami i kultami wynikała, jak się zdaje, z negacji obowiązującego do tej pory porządku społecznego. Pojawienie się charyzmatycznych przywódców szło w parze z nagłymi zmianami, zarówno społecznymi, jak i politycznymi. W ten sposób liderom nowych ruchów religijnych i sekt udało się zwabić tysiące wiernych. Swoją działalność zaczęli w społeczeństwie, które odczuwało stany zagrożenia i niepewności, dyskryminację i odrzucenie, inność względem mieszkańców pozostałych części Europy.

Liczni badacze od początku lat 90. XX wieku (na przykład Eileen Barker, Thomas Luckmann) zwracali uwagę na fakt pojawiania się ruchów religijnych, które w pewien sposób odchodziły od tak zwanych religii tradycyjnych². Problem ten pojawiał się nie tylko w publikacjach naukowych, ale także w licznych artykułach prasowych czy programach telewizyjnych. Na początku z entuzjazmem przyjmowano zachodzące w społeczeństwie zmiany, lecz z biegiem czasu pewne zachowania społeczne zaczęły budzić niepokój. Zainteresowanie nowymi ruchami religijnymi wciąż istnieje: szczególnie młodzi ludzie lgną do takich postaci, jak Jezus z Syberii, wokół którego będzie oscylowała tematyka tego tekstu. Grupą religijną najlepiej oddającą badany przeze mnie problem ucieczki do religijnych enklaw są wissarionowcy. W poszukiwaniu nowych wartości oddalają się od doczesnych uciech, jednocześnie nie są niebezpieczni dla społeczeństwa – są otwarci na drugiego człowieka, uczą o miłości i akceptacji, życiu w zgodzie z naturą. W niniejszej pracy stawiam następującą hipotezę badawczą: Rosjanie znaleźli się w pustce duchowej po upadku autorytetu Rosyjskiej Cerkwii Prawosławnej. W pewien sposób zostali zmuszeni do poszukiwania nowej wiary.

Na podstawie zebranych materiałów – nagrań wideo, nauk Jezusa z Syberii oraz opublikowanych do tej pory prac – chciałabym odpowiedzieć na kilka kluczowych pytań, które pozwolą wyjaśnić tak wielką fascynację Rosjan „nowym Bogiem”. Zakładam, że bieg dziejów spowodował zainteresowanie rosyjskiego społeczeństwa sektami (nowymi ruchami religijnymi)³. Podejrzewam również, że innymi powodami kierowali się ludzie, wstępując do organizacji religijnych w latach 90. XX wieku, a innymi na początku XXI wieku. Stosując metodologię kulturoznawczo-antropologiczną (badając to, co się dzieje z rosyjskim człowiekiem przez pryzmat kultury, w której został wychowany i wpływ historii), chcę odpowiedzieć na kilka pytań, które nakreślą cel niniejszej pracy badawczej. Po pierwsze: warto zastanowić się, kim jest postać

2 E. Barker, *New Religious Movements: A Practical Introduction*, Londyn 1990, s.124.

3 W dalszej części pracy rozwinięty zostanie wątek problemu definicji sekty i nowych ruchów religijnych. Trudno jednoznacznie określić wissarionowców (grupę założoną przez Jezusa z Syberii), dlatego w niniejszym artykule terminy te będą stosowane zamiennie.

„nowego Mesjasza” i dlatego ludzie świadomie⁴ wybierają życie w stworzonej przez niego komunie (jednocześnie wyznając głoszoną przez lidera ideologię i przyłączając się do prowadzonej przez niego sekty / ruchu religijnego). Po drugie: w jaki sposób rozumieją oni współczesną rosyjską religijność, a po trzecie: skąd wzięła się tak wielka fascynacja Rosjan (i nie tylko) „nowym Bogiem”.

Nowe Ruchy Religijne – próba zdefiniowani

Sekty stanowiły pierwotnie grupy społeczne, które powstały na skutek rozłamów wśród wyznawców jakiejś religii czy ideologii. Nazwa odnosiła się również do grup kultu powoływanych po doświadczeniu religijnym założyciela⁵. Według Baker sektę od Kościoła odróżnia hierarchia, która jest wynikiem długiego procesu instytucjonalizacji⁶. W sektach władza jest w rękach przywódcy, który posiada dużą dozę charyzmy i często jest założycielem wspólnoty⁷. Zdaniem badaczki sekty odrzucają zasady moralne społeczeństwa, w którym powstały, i krytykują hierarchię kościelną. Ponadto przeciwstawiają się bogactwu i hołdują ascetycznemu stylowi życia (zaakceptowanie ascezy jest jednym z najczęstszych wymagań wobec nowych członków sekt)⁸. Sektom przypisuje się również takie cechy, jak opozycyjność, rygoryzm i fundamentalizm, a także odrzucanie każdej odmiennej doktryny religijnej, z założenia uznawanej za błędną. Socjologowie religii zaznaczają również, że sekty to organizacje religijne pozostające w permanentnej opozycji do zastanego porządku moralnego, posiadające często agresywne nastawienie do otoczenia⁹. Zdaniem Maksa Webera i Ernsta Troeltscha sekty oparte są na umowie społecznej, co odróżnia je od organizacji kościelnej¹⁰. Troeltsch podkreślał, że pomiędzy Kościołem a sektą nie można postawić znaku równości¹¹. Sekty wpisują się jednak w dwa porządki analityczne – traktuje się je w kategoriach mniejszości lub przypisuje się im dominujące cechy subkulturowe¹².

4 Z obejrzaných przeze mnie materiálůw wynika, że zawsze była to świadoma decyzja danej osoby.

5 M. Libszowska-Żółtkowska, *Kościóły i związki wyznaniowe w Polsce*, Warszawa 2001, s. 8.

6 Należy zaznaczyć, że dla socjologów religii i religioznawców pojęcie „sekta” nie posiada negatywnych konotacji. Jest to termin określający dane zjawisko. Jedynie potocznie „sekta” jest rozumiana negatywnie.

7 Por. E. Barker, *New Religious Movements. A Practical Introduction*, London 1990, s. 124.

8 Por. ibidem, s. 125.

9 W obrębie sekty przejawia się to najczęściej np. w stosunku do służby wojskowej, niewypełnianiu obowiązków posyłania dzieci do szkoły czy odmowie płacenia podatków, por., *Encyklopedia Religii PWN*, red. B. Milerski, T. Gadacz, Warszawa 2006, ss. 720–721.

10 Por. M. Weber, *Gospodarka i społeczeństwo. Zarys socjologii rozumiejącej*, tłum. D. Lachowska, Warszawa 2002, ss. 37–39.

11 Por. E. Troeltsch, *Kościół a sekta*, tłum. W. Adamek [w:] *Socjologia religii. Wybór tekstów*, red. F. Adamski, Kraków 1983, s. 105.

12 Por. T. Paleczny, *W poszukiwaniu utraconego raju* [on-line:] <http://www.ism.wsmip.uj.edu.pl/documents/3337228/7befoaad-4ec4-47ad-8534-7cdee7ade850> [10.03.2016].

Warto zaznaczyć, że oba podejścia wzajemnie się nie wykluczają. Sekta traktowana jako grupa mniejszościowa (konkretnie: mniejszość wyznaniowa) opiera się na kilku założeniach: przekonaniu o niewielkiej liczebności członków grupy¹³, przeciwstawności wobec dominującej religii czy historycznie ukształtowanego Kościoła, odrębności i autonomii organizacji wewnętrznej – niekonwencjonalności obyczajów, występowaniu intersubiektywnej więzi grupowej; sekta istnieje tylko wtedy, gdy posiada swoistą świadomość opartą na micie założycielskim i ideologii oraz odcięciu od struktury społecznej społeczeństwa, w którym funkcjonuje¹⁴. Podejście drugie polega na definiowaniu sekty w kategoriach grupy subkulturowej, stanowiącej wyraz indywidualnego lub zbiorowego sprzeciwu wobec obowiązującego porządku normatywnego (najczęściej kulturowego). W tym przypadku podstawową kategorią staje się zjawisko kontestacji, której podlegają nie tylko wartości i normy odnoszące się do sfery *sacrum*, a również formy i sposoby społecznej (kulturowej) organizacji. Za pomocą protestu i buntu członkowie grup poszukują alternatywnych sposobów realizacji własnych potrzeb i ekspresji indywidualnych postaw. Sprzeciwiając się religii, występują jednoznacznie wobec boskiego porządku, ale także naruszają ład społeczny i kulturowy. Należy nadmienić, że zależność ta jest zwrotna¹⁵.

Wraz ze wzrostem ilości i popularności nowo powstających ugrupowań religijnych, socjologowie religii wprowadzili termin „nowe ruchy religijne”, który określa grupy religijne pozostające poza tradycyjnymi i współcześnie dominującymi wyznaniem¹⁶. Określenie „nowe ruchy religijne” (NRR) jest bardziej neutralne niż „sekta”¹⁷. Zostały nazwane „nowymi”, ponieważ w obecnej postaci pojawiły się po II wojnie światowej, a także stały się alternatywą dla oficjalnych religii i dominującej kultury. Swoją „religijność” uzyskały, ponieważ twierdzą, że ukazują wizję rzeczywistości religijnej i sakralnej oraz drogę do osiągnięcia innych celów, takich jak oświecenie duchowe, transcendentne poznanie czy autorealizacji. Pojęcie „nowe ruchy religijne”¹⁸ jest na

13 To cecha relatywna, bo taka grupa może liczyć kilka osób lub miliony członków.

14 Por. T. Paleczny, op. cit.

15 Por. ibidem.

16 Por. ibidem.

17 Por. M. Libiszowska-Żółtkowska, *Metodologiczne problemy badań nowych ruchów religijnych* [w:] *Nowe Ruchy Religijne*, red. Z. Stachowski, Warszawa – Tyczyn 2000, ss. 72–73.

18 Termin NRR jest dosyć otwarty i powszechny, lecz brakuje mu konkretności. Bardzo dużo grup można określić mianem NRR, lecz specyfiką niektórych z nich jest jedynie nowość, czasami nie można ich nawet nazwać „ruchami” i nierzadko ich „religijność” jest kwestią dyskusyjną. Niektórzy badacze stosują zamiennie terminy „sekta” i „nowy ruch religijny”, jednakże wokół nazewnictwa nieustannie toczą się intensywne dyskusje i spory. Istnieją dwa skrajne stanowiska. Zwolennicy pierwszego, tradycyjnego poglądu, wychodzą z założenia, że w badaniach socjologicznych powinno się stosować dwa określenia: „sekta” i „kult”, mówiąc o powstających grupach religijnych o stosunkowo krótkiej historii. Przedstawiciele drugiego podejścia konsekwentnie upowszechniają zaś pojęcie „nowego ruchu religijnego”. Problem jednak tkwi w niewyczerpaniu zagadnienia. Trudno bowiem skatygoryzować

tyle neutralne i ogólne, że wpisuje się w nie ruchy pochodzenia protestanckiego, sekty powstałe na bazie chrześcijaństwa, nowe ruchy orientalne lub afrykańskie, a także ruchy o charakterze gnostycznym i ezoterycznym (często wpisujące się również w ruchy typu New Age)¹⁹. W przypadku niniejszego artykułu wprowadzenie terminu „nowe ruchy religijne” jest ważne, ponieważ mówiąc o zgromadzeniu religijnym założonym przez Jezusa z Syberii, trudno stwierdzić, czy jest to sekta, czy NRR. Musimy jednak pamiętać, że określenie NRR jest stosunkowo młode i w dalszym ciągu redefiniowane. Trudno jednak na podstawie wypowiedzi byłych lub obecnych członków Kościoła Ostatniego Testamentu jednoznacznie zdefiniować go jako sektę.

Sylwetka lidera duchowego – Siergiej (Wissarion)

Przedstawiony powyżej rys historyczny oraz zakreszenie omawianego w artykule problemu pozwala dokonać analizy ruchu wissarionowców, a także osoby jej założyciela – Jezusa z Syberii. Zaczynając opowieść o niezwyklej fascynacji Rosjan – nowym Mesjaszu – należy scharakteryzować jego sylwetkę. Siergiej Anatoljewicz Torop urodził się 14 stycznia 1961 roku w Krasnodarze, na terenie Związku Radzieckiego. Przez swoich wyznawców jest nazywany Wissarionem²⁰ i uważany za mistyka oraz przewodnika sekty/ruchu religijnego powszechnie znanego jako Kościół Ostatniego Testamentu (Церковь Последнего Завета). Zanim ogłosił się Mesjaszem, był milicjantem (do 1989 roku, kiedy to został zwolniony z pracy) i malował obrazy²¹. Jeżeli chodzi o jego życie rodzinne, wiadomo, że ma siostrę Irinę, a jego biologiczną matką jest kobieta o imieniu Nadieżda. Sam uważa, że urodziła go Matka Boska²². Obecnie ma dwie żony (jedną z nich niemalże wychował, ponieważ została przez niego przegarnięta, gdy miała siedem lat) i szóstkę dzieci²³. Główne informacje o poprzednim życiu Siergieja Toropa pochodzą z relacji członków sekty i najważniejszej dla Kościoła publikacji – *Ostatniego Testamentu* (Последний завет), który formą nawiązuje do Biblii. Oczywiście celem tego utworu jest budowanie etosu Wissariona i sprzyjanie

np. rozmaite grupy mniejszościowe, które w swoich tradycjach powołują się na nieklasyfikowane wierzenia etniczne. Por. ibidem, ss. 72–73; T. Paleczny, op. cit.

19 Por. W. J. Hanegraaff, *New age religion and western culture. Esoterism in the mirror of secular thought*, New York – Köln 1996, ss. 1–20.

20 *Wissarion* – imię pochodzenia greckiego, oznacza tego, który żyje w lesie oraz tego, który daje życie – por. *Имя Виссарион — греческие имена* [on-line:] <http://to-name.ru/names/man/imja-vissarion.htm> [14.08.2016].

21 Kwestia malowania obrazów bardzo często pojawia się zarówno w jego tekstach, jak i wypowiedziach jego wyznawców. Nie nazywa siebie artystą, ale jest postrzegany jako osoba kreatywna i utalentowana plastycznie.

22 *Последний Завет* [on-line:] <http://realityworld.narod.ru/library/Vissarion/Vstrechi.html> [29.01.2016].

23 *Позови меня в даль светлую или сказки дядюшки Виссариона* [on-line:] http://www.k-istine.ru/sects/vissarion/vissarion_maksimov.htm [29.01.2016].

rozwojowi sekty²⁴. Kościół mieści się w syberyjskiej tajdze, w Kotlinie Minusińskiej (na terenie Kraju Krasnojarskiego, w niewielkiej części stolicy regionu – Pietropawłowce). Kościół Ostatniego Testamentu ma około 5 tysięcy wyznawców mieszkających na terenie komuny, zwanych wissarionowcami. Ponadto posiada ponad 10 tysięcy zwolenników na całym świecie (w 1999 r. władze sekty szacowały liczbę członków na aż 15 tysięcy)²⁵.

Wissarion twierdzi, że jest inkarnacją Jezusa, a olśnienia doznał, jadąc trolejbusem²⁶. Nowinę tę ogłosił na początku lat 90., w wieku około 29 lat²⁷. Nauczał w miejscach publicznych, a jego magnetyczna osobowość przysporzyła mu dużej widowni. Przełomowym momentem w jego karierze był pierwszy występ telewizyjny – wówczas historia nabrała tempa. Obecnie nie udziela wywiadów (wyjątek stanowi amerykański portal Vice, który o Wissarionie nagrał krótki film dokumentalny²⁸), dziennikarzom pozwala jedynie przyglądać się odprawianym ceremoniom²⁹. Za kontakty ze światem zewnętrznym, a więc tym, co znajduje się poza zoną³⁰, odpowiada specjalnie wyznaczony do tej roli kapłan³¹. Sam Wissarion naucza o istocie reinkarnacji i weganizmu, o zbliżającym się końcu świata (albo cywilizacji) oraz zachęca do wiary w zjawiska nadprzyrodzone (zwłaszcza w istoty pozaziemskie)³². Jego pierwsze publiczne wystąpienie miało miejsce w Minusińsku, 18 sierpnia 1991 roku³³. Należy wspomnieć, że swoją działalność rozpoczął zaraz po rozpadzie Związku Radzieckiego³⁴, co było odpowiedzią na potrzeby rosyjskiego społeczeństwa – Wissarion przyniósł wsparcie

24 Jak pisze Jędrzej Morawiecki, *Ostatni Testament* trafia do trzech grup odbiorców – potencjalnych członków, aktywnych członków mieszkających poza zoną, realizujących nauki Wissariona w świecie (nauczyciele, wojskowi, lekarze) oraz członków społeczeństwa tworzącego zonę, dla których *Ostatni Testament* jest swoistego rodzaju zapisem legendy o reinkarnacji Chrystusa. *Ostatni Testament* jest księgą żywą, wraz z upływem czasu uzupełnianą o nowe wydarzenia związane z życiem zony i Wissariona. Por. J. Morawiecki, „Последний завет” – obraz świadomości zbiorowej współczesnej Rosji, „Slavica Wratislaviensia” 2002, nr 107, ss. 69–76.

25 Por. idem, *Syberyjska sekta wissarionowców jako fenomen społeczno-religijny*, Warszawa 2010, s. 39.

26 Por. ibidem, s. 38.

27 Niektóre źródła donoszą, że w 1989 r. – por. J. Morawiecki, *Syberyjska sekta wissarionowców...*

28 Por. *Jesus of Siberia. The mysteries of the teacher*, reż. R. Castoro [on-line:] <http://www.vice.com/video/jesus-of-siberia-part-2> [31.01.2016]. W publikacji Morawieckiego *Syberyjska sekta wissarionowców jako fenomen społeczno-religijny* również możemy znaleźć rozmowę z Wissarionem, dlatego informacja o nieudzieleniu wywiadów wydaje się wątpliwa.

29 Por. *Позови меня в даль светлую или сказки дядюшки Виссариона* [on-line:] http://www.k-istine.ru/sects/vissarion/vissarion_maksimov.htm [29.01.2016].

30 Zoną nazywa się w *Ostatnim Testamencie* miejsce, które zamieszkują wissarionowcy.

31 Por. J. Morawiecki, „Последний завет”..., ss. 69–76.

32 Por. ibidem.

33 Por. J. Morawiecki, *Syberyjska sekta wissarionowców...*, s. 38.

34 Należy nadmienić, że już w okresie pierestrojki, czyli w drugiej połowie lat 80. XX wieku, w Rosji zaczęło powstawać najwięcej sekt. Przykładem z tego okresu może być np. Wielkie Białe Bractwo.

i nadzieję na lepsze dni. Twierdzi, że jest wcieleniem Boga, co w jego interpretacji czyni go bożym słowem. Stworzone przez niego wyznanie jest kombinacją nauk Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego, buddyzmu, apokaliptyzmu, kolektywizmu oraz wartości związanych z kultem natury i ekologią. Członkowie grupy objęci są restrykcyjnymi regulacjami: są weganami, nie wolno im palić i pić alkoholu, a także nie mogą korzystać z obiegu gotówki³⁵. Wyznawcy zwracają również uwagę na kwestię zbawienia, lecz ważniejsze od niej jest poddanie się bożemu prawu³⁶, które dla każdego jest takie samo – ich celem jest zjednoczenie wszystkich religii świata.

Charakterystyczny wygląd „Mesjasza” nawiązuje do historycznych przedstawień Jezusa. W opisach przedstawiany jest bowiem jako długowłosego mężczyzna o delikatnym uśmiechu i hipnotyzującym spojrzeniu, zwykle ubrany w powłóczyście białe szaty. Wierni milkną na jego widok, modlą się do jego podobizny, a dzień narodzin Wissariona (14 stycznia) obchodzą jak Boże Narodzenie³⁷. Wyznawcy, których liczba w ciągu ostatnich dwudziestu lat nieustannie się powiększa, wierzą, że tylko wspólnota religijna może uchronić przed nadciągającą zagładą. Są przekonani, że zwiastowany przez Wissariona koniec świata przetrwać będą mogli jedynie w syberyjskiej arce – Mieście Słońca. Warto nadmienić, że członkowie kościoła nie pochodzą jedynie z Rosji czy krajów byłego ZSRR, ale również z państw takich jak Polska, Niemcy czy Bułgaria³⁸.

Założone przez Wissariona zgromadzenie różni się od stereotypowego wizerunku sekty totalitarnej – izolowanej od rzeczywistości patologii społecznej³⁹. Nie można więc postrzegać jedynie w kategorii religijnego ekstremum, ale również jako zjawisko ogólnospołeczne o masowym charakterze, bo właśnie dzięki mediom zaczęło funkcjonować w społecznej świadomości Rosjan⁴⁰. Sekta wissarionowców zdaje się reprezentować tak zwaną nową falę, która jest zakorzeniona w rosyjskiej tradycji ruchów heretyckich, ale równocześnie stanowi owoc rosyjskiej transformacji i zmiany dyskursu publicznego, zmierzającego w kierunku dominacji dyskursu medialnego⁴¹.

35 Por. J. Sellmann, *Inside the Siberian sect of Vissarion – in pictures*, „The Guardian” [on-line:] <http://www.theguardian.com/artanddesign/gallery/2015/aug/19/russian-siberian-sect-vissarion-in-pictures> [01.02.2016].

36 Samozwańczy Jezus przestrzega – ci, którzy nie będą kierować się prawem wyznaczonym przez Boga, skazani są na potępienie. Wissarion przysięga, że to, co zostało obiecanie w Izraelu 2000 lat temu, musi się wypełnić. Powrócił na Ziemię i skończy to, co niegdyś rozpoczął. Podkreśla, że nie jest Bogiem, a żywym słowem Ojca. Wszystko, co przekazuje Bóg, przekazuje właśnie przez osobę Wissariona.

37 Por. J. Morawiecki, „Последний завет”..., ss. 69–76.

38 Por. idem, *Syberyjska sekta wissarionowców*..., ss. 189–191.

39 M. Libiszowska-Żółtkowska, *Kościół i związki wyznaniowe*..., ss. 8–9.

40 Por. W. Merge, *Norwa cywilizacja. Anastazja* [on-line:] <https://matkaziemia.files.wordpress.com/2012/06/megre-wc582adimir-anastazja-8.pdf> [30.01.2016].

41 Por. J. Morawiecki, *Syberyjska sekta wissarionowców*..., s. 14.

Rosjanin w poszukiwaniu duchowości⁴²

Okres transformacji wpłynął niekorzystnie na atmosferę panującą w państwie po rozpadzie Związku Radzieckiego, co przyczyniło się do zainteresowania się Rosjan nowymi ruchami religijnymi. Jednak nie tylko kwestie polityczne zadecydowały o porzuceniu dotychczasowego stylu życia i przeniesieniu się młodych Rosjan na Syberię. Do sekty należą ludzie, którzy zdobyli wyższe wykształcenie i dotychczas odnosili sukcesy w życiu zawodowym⁴³. Chociaż ich styl życia był dostosowany do metropolii, w pewnym momencie życie w bardzo drogim i zaludnionym mieście, jakim jest Moskwa, przestało im wystarczać. Zapragnęli otaczać się ludźmi kreatywnymi, artystami. Inni uwierzyli w moc nowej filozofii, która pozwala ludziom być po prostu szczęśliwymi (oczywiście dzięki przestrzeganiu reguł wyznaczonych przez lidera grupy). Ważnym aspektem jest również poczucie wspólnoty – trzon sekty stanowią ludzie zamieszkujący zonę, dlatego między członkami panują relacje rodzinne, pozbawione anonimowości⁴⁴. W przypadku Wissariona należy mówić o szczególnym sukcesie. Gdy rozpoczął swoją działalność, w stolicy Rosji działało około 12 samozwańczych Chrystusów, nie wspominając o jasnowidzach⁴⁵. Podobnie jak w Polsce, niezwykłą popularnością w Rosji cieszyły się programy telewizyjne przewidujące przyszłość czy leczące ludzi poprzez odbiorniki (na przykład Anatolij Kaszpirowski – profesjonalny hipnoterapeuta). Szczególne zainteresowanie budziły także osoby zajmujące się ezoteryką i seksem tantrycznym.

Ponadto sekty przyciągają nowych wyznawców swobodą seksualną. Jezus z Syberii twierdzi, że kobiety powinny służyć mężczyznom, tak jak mężczyźni służą Bogu. W celu zmniejszenia dysproporcji kobiet i mężczyzn rozpoczął propagowanie poli-gamicznych związków⁴⁶. Mężczyźni mogą sprowadzać do domu nowe partnerki, ale zgodę na to musi wyrazić dotychczasowa żona. Kobiety mają zapomnieć, że ich mężowie należą tylko do nich i pozwolić cieszyć się ich szczęściem rodzinnym innym

42 W przypadku sekt i nowych ruchów religijnych warto rozróżnić dwa pojęcia: duchowości i religijności. Jak zostało wspomniane wyżej, Rosjanie po upadku autorytetu Cerkwi poszukiwali nowej duchowości, która nie jest tożsama z pojęciem religijności. Celem sekt jest właśnie tworzenie iluzji duchowości, nie zaś religijności. Duchowość bowiem odnosi się do wewnętrznego życia człowieka, jest związana z systemem wartości i dobrami materialnymi. Duchowość kojarzona jest również z niematerialnością, metafizycznością. Warto zaznaczyć, że we wschodniej teologii to właśnie duchowości przyznaje się pierwszeństwo. Religijność zaś z łaciny oznacza 'związanie, przywiązanie'. Religijność wyraża się w adoracji i wielkodusznej służbie Bogu. Religijność odznacza się głęboką wiarą i pobożnością. Por. G. O'Collins, E. G. Farrugia, *Leksykon pojęć teologicznych i kościelnych*, tłum. J. Ożóg, B. Żak, Kraków 2002, ss. 37, 157.

43 Por. J. Morawiecki, „Последний завет”..., ss. 69–76.

44 Por. ibidem.

45 Por. idem: *Syberyjska sekta wissarionowców*..., s. 38

46 Por. idem, „Последний завет”..., ss. 69–76.

reprezentantkom płci pięknej. Cel jest dosyć oczywisty – zwiększenie wskaźnika urodzeń wśród wyznawców Kościoła Ostatniego Testamentu⁴⁷.

Świat stworzony przez Wissariona wydaje się interesujący dla całej rzeszy Rosjan z kilku powodów. W *Ostatnim Testamencie* rozwiązywane są problemy, które najbardziej dotyczą młode pokolenie: co robić, gdy zatraci się drogę, którą się dotąd dążyło; jak spoić rozpadającą się rodzinę; jak żyć, by być szczęśliwym. Księga odnosi się również do wydarzeń historycznych z ostatnich lat, na przykład rozpadu ZSRR i transformacji Federacji Rosyjskiej, katastrofy czarnobylskiej, wojen w Afganistanie⁴⁸. Samozwańczy Jezus porusza również temat kultu pracy i zachęca młodych wissarionowców do budowania nowego świata, tak samo jak czyniła to propaganda Związku Radzieckiego. Co ciekawe taki zabieg nie jest uważany za kontrowersyjny. Publikacja ta na pewno posiada funkcję propagandową i jest elementem systemu kształtowania opinii społecznej. Powołując się na mit Matki Rosji, Wissarion zachęca również do dbania o ekosystem całego świata.

Próba podsumowania i wnioski

W każdej zbiorowości ład społeczny przeplata się niejako z ładem boskim. W dalszym ciągu jednak to, co społeczne jest w dużym zakresie religijne. To ścieranie się dwóch porządków – obecność religii w kulturze – nieustannie powoduje komplikacje w organizacji porządku wszystkich grup społecznych. Sekty i nowe ruchy religijne stały się ucieczką od tradycyjnych religii. Podejmują jednak tożsame tematy: dążenie do zbawienia duszy, miejsce człowieka w życiu pozagrobowym, dobro doczesne – kariera, ambicje, bogactwo, sława. Jednak rzadko posługują się kategoriami hierarchii duchowej, nie da się stworzyć ich jednorodnej charakterystyki – można jedynie wyróżnić atrybuty stanowiące o ich odrębności względem innych grup.

Sekta wissarionowców w pewien sposób może przypominać ruchy typu New Age, których powstanie datuje się na lata 60. XX wieku⁴⁹. W tym przypadku bliskość polega na przekonaniu o znalezieniu się ludzkości w punkcie zwrotnym spowodowanym głębokim kryzysem⁵⁰. Na rozszerzanie się tego typu ruchów w Rosji wpłynęła przede wszystkim globalizacja, jednak powstanie nowych sekt uwarunkowane jest istnieniem wcześniejszych odłamów religijnych⁵¹. Stworzone przez Wissariona ugrupowanie sta-

47 Por. ibidem.

48 Por. ibidem.

49 Por. W. J. Hanegraaff, op. cit., ss. 23–24.

50 Nie da się również wykluczyć różnic, jednakże celem jest dojście do punktu granicznego. Koniec zastanego świata ma być początkiem nowej, a zatem lepszej rzeczywistości.

51 Por. A. B. Филькина, *Опыт отечественных исследователей новых религиозных движений: проблема формирования исследовательской позиции*, „Вестник Томского Государственного

nowi ewenement na tle innych pseudoreligii – wyróżnia je medialność, orientacja na zewnątrz, dopasowywanie ról do świata zewnętrznego (znalezienie pewnej analogii, odpowiedników), zasięg i nietypowa promocja⁵². Posługując się znaną już sferą symboliczną, bez problemu trafia do ogółu społeczeństwa. Kościół Ostatniego Testamentu nie powstał jednak w skutek naturalnej modernizacji instytucji kościoła czy zwrotu ludzkości w stronę nowej idei chrześcijaństwa⁵³. Zjawiska tego nie można nazwać również odejściem od idei Kościoła, które może być uważane za naturalną konsekwencję nowoczesności⁵⁴. Charakter grup takich jak sekta wissarionowców z jednej strony wskazuje na totalizację życia społecznego (zawłaszczenie prywatności, zgodę na iluzyjną utopię), z drugiej zaś na aktywną i udaną działalność sekty na tak zwanym bazarze religii⁵⁵. Czynnikiem decydującym o powodzeniu grupy jest skoncentrowanie się na sferze komunikacji realizowanej na dwóch poziomach: interpersonalnym (poprzez znaczących innych) oraz systemowym (wpisanie się w dyskurs medialny i kulturę masową)⁵⁶. Wydaje się, że w społeczeństwie rosyjskim istnieje znaczące zainteresowanie zjawiskami paranormalnymi czy związanymi z religijną mistyką. Grupa skupiona wokół Wissariona nadaje wyższy status poznawczy kontaktom z inną, głębszą rzeczywistością, które w świecie zachodnim są marginalizowane i nie determinują w większym stopniu życia społecznego⁵⁷.

Ruchy takie jak sekta Jezusa z Syberii świadomie uciekają od nowoczesności. Niejako cofają się, by zbudować swój pierwotny raj w dalekiej i pustej tajdze⁵⁸. Ich celem jest ponowne „zaczarowanie świata”, nadanie mu głębszego i bardziej mistycznego sensu⁵⁹. Sekta wymyka się ogólnym charakterystykom współczesnych przemian religijnych. Chociaż jej członkowie uciekają z miast, nie odcinają się przy tym od postępu technologicznego i przenoszą nowoczesność do własnej sfery symbolicznej (podporządkowując ją ikonie centralnej, czyli Wissarionowi)⁶⁰. Charakterystyczna dla społeczeństwa rosyjskiego, w którym zanurzona jest omawiana grupa, jest symbioza etosu modernizacji, postępu, fascynacji nowymi technologiami z jednoczesnym eks-

Университета. Философия. Социология. Политология” 2010, nr 1, ss. 18–19.

52 Por. J. Morawiecki, *Syberyjska sekta wissarionowców...*, s. 390.

53 Por. J. Mariański, *Sekularyzacja i desekularyzacja*, Lublin 2006, s. 125.

54 Por. ibidem.

55 Por. P. Berger, *Święty baldachim. Elementy socjologicznej teorii religii*, tłum. W. Kurdziel, Kraków 1997, s. 164.

56 Por. J. Morawiecki, *Syberyjska sekta wissarionowców...*, s. 383.

57 Por. J. Mariański, *Sekularyzacja...*, ss. 78–118.

58 Por. J. Morawiecki, *Syberyjska sekta wissarionowców...*, s. 391.

59 Zaczarowywanie świata jest związane z ruchami typu New Age, por. J. Mariański, *Religia i Kościół między tradycją a ponowoczesnością, Studium socjologiczne*, Kraków 1997, s. 171.

60 Por. *Syberyjski przewodnik*, reż. M. Migas, J. Morawiecki [on-line:] [http://vod.pl/filmy-dokumentalne/syberyjski-przewodnik-online/b5gdsn# \[01.02.2016\]](http://vod.pl/filmy-dokumentalne/syberyjski-przewodnik-online/b5gdsn# [01.02.2016]).

plorowaniem zjawisk paranormalnych czy empirycznie niesprawdzalnych⁶¹. Właśnie te aspekty bardziej przyciągają wyznawców niż na przykład wyzwolenie seksualne, które i tak zamyka się w granicach rodziny i sfery prywatnej⁶².

Opisując rosyjskie społeczeństwo, trudno mówić również o jednoznacznym dystansie wobec Kościoła, szczególnie widzialnym wśród ludzi młodych⁶³. Nowe sekty rosyjskie (takie jak grupa wissarionowców) są zasilane przez osoby w średnim wieku, posiadające już określoną pozycję społeczną i zawodową⁶⁴. Religia w pewien sposób uległa urynkowieniu, zanikła również jej jednoznaczność i tradycyjność⁶⁵. Kościół Wissariona jest odpowiedzią na transformacje, jakim nieustannie podlega rosyjskie społeczeństwo. Silna działalność Kościoła Ostatniego Testamentu jest niepokojąca, ponieważ nie wiadomo, skąd Wissarion czerpie pieniądze i w jakich żyje warunkach. Niektórzy podejrzewają Jezusa z Syberii o manipulacje lub obłąkanie.

Podsumowując, musimy stwierdzić, że grupy religijne – bez względu na to, czy będą nazywane sektami, czy też NRR – zawsze będą budziły liczne wątpliwości teoretyczne i sprzeczne reakcje społeczne. Wewnątrz samych organizacji dochodzi zwykle do kontrowersyjnych rozwiązań, które nie są akceptowalne przez zewnętrzne struktury społeczne – nie tylko religijne. Kościół Wissariona sięga jednak do powszechnie znanej symboliki, stara się stworzyć ramy utrzymujące wszystkich członków w poczuciu rodzinnej wspólnoty. Zamieszkując miasto wraz z samym Jezusem, wissarionowcy mają szansę poznać głoszoną w naukach prawdę i być coraz bliżej zbawienia, realizując w ten sposób podstawowy cel istnienia zgromadzenia.

61 Por. J. Morawiecki, *Syberyjska sekta wissarionowców...*, ss. 392–393.

62 Por. ibidem.

63 Por. A. B. Филькина, op. cit., s. 20.

64 Por. J. Morawiecki, *Syberyjska sekta wissarionowców...*, s. 394.

65 Por. T. Luckmann, *Niewidzialna religia. Problem religii we współczesnym społeczeństwie*, tłum. L. Bluszcz, Kraków 1996, s. 274.

Bibliografia

- Awwakum, *Żywot Protopopa Awwakuma przez niego samego nakreślony i wybór innych pism*, tłum. wstęp i kom. W. Jakubowski, Wrocław 1972.
- Barker E., *New Religious Movements. A Practical Introduction*, London 1990.
- Berger P. L., *Święty baldachim. Elementy socjologicznej teorii religii*, tłum. W. Kurdział, Kraków 1997.
- Brintlinger A., Vinitsky I., *Madness and the Mad in Russian Culture*, Toronto 2007.
- Christiel L., *Christian Religion in the Soviet Union. A Sociological Study*, New York 1978.
- de Lazari A., *Mentalność rosyjska*, Łódź 1995.
- Encyklopedia Religii PWN*, red. B. Milerski, T. Gadacz, Warszawa 2006.
- Federek B., *Sekty i nowe ruchy religijne jako problem teologiczny*, [on-line:] http://zwiazstowanie.info/wp-content/uploads/2012/06/Sekty_I_N_R_R_Jako_Problem_Teologiczny.pdf [30.01.2016].
- Hanegraaff W. J., *New age religion and western culture. Esoterism in the mirror of secular thought*, New York – Köln 1996.
- Iwaniec E., *Z dziejów staroobrzędowców na ziemiach polskich*, Warszawa 1977.
- Libszowska-Żółtkowska M., *Kościół i związki wyznaniowe w Polsce*, Warszawa 2001.
- Libszowska-Żółtkowska M., *Metodologiczne problemy badań nowych ruchów religijnych* [w:] *Nowe Ruchy Religijne*, red. Z. Stachowski, Warszawa – Tyczyn 2000.
- Luckmann T., *Niewidzialna religia. Problem religii we współczesnym społeczeństwie*, tłum. L. Bluszcz, Kraków 1996.
- Mariański J., *Religia i Kościół między tradycją a ponowoczesnością. Studium socjologiczne*, Kraków 1997.
- Mariański J., *Sekularyzacja i desekularyzacja*, Lublin 2006.
- Merge W., *Nowa cywilizacja. Anastazja*, [on-line:] <http://matkaziemia.files.wordpress.com/2012/06/megre-wc582adimir-anastazja-8.pdf> [30.01.2016].
- Młotek A., *Postawy i świadectwa. Kościół wobec problemów moralnych IV wieku*, Wrocław 1986.
- Morawiecki J., „Последний завет” – obraz świadomości zbiorowej współczesnej Rosji, „Slavica Wratislaviensia” 2002, nr 117.
- Morawiecki J., *Syberyjska sekta wissarionowców jako fenomen społeczno-religijny*, Warszawa 2010.
- O'Collins G., Farrugia E. G., *Leksykon pojęć teologicznych i kościelnych*, tłum. J. Ożóg, B. Żak, Kraków 2002.
- Palczyński T., *W poszukiwaniu utraconego raju* [on-line:] <http://www.ism.wsmip.uj.edu.pl/documents/3337228/7bef0aad-4ec4-47ad-8534-7cdee7ade850> [10.03.2016].
- Pasek Z., *Kilka słów komentarza do drzewa genealogicznego protestantyzmu*, „Znak” 1992, nr 7.

- Pew Research Center, *Religious Composition by Country in Percentages, Religion and Public Life* [on-line:] <http://www.pewforum.org/2012/12/18/table-religious-composition-by-country-in-percentages> [30.01.2016].
- Sawicki A., *Profetyczny wymiar rosyjskiej filozofii religijnej*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 2012, nr 2.
- Sellmann J., *Inside the Siberian sect of Vissarion – in pictures*, „The Guardian” [on-line:] <http://www.theguardian.com/artanddesign/gallery/2015/aug/19/russian-siberian-sect-vissarion-in-pictures> [01.02.2016].
- Słownik wiedzy o religiach*, red. K. Banek, Bielsko-Biała 2007.
- Stankiewicz W., *Konsekwencje zmian polityczno-ekonomicznych w Rosji po upadku komunizmu*, „Środkowoeuropejskie studia polityczne” 2006, nr 2.
- Troeltsch E., *Kościół a sekta*, tłum. W. Adamek, [w:] *Socjologia religii. Wybór tekstów*, red. F. Adamski, Kraków 1983.
- Weber M., *Gospodarka i społeczeństwo. Zarys socjologii rozumiejącej*, tłum. D. Lachowska, Warszawa 2002.
- Деятельность деструктивных групп „Ковчег спасения” и „Белое братство” пресекли в ЕАО* [on-line:] http://www.sektoved.ru/news.php?art_id=1379 [01.02.2016].
- Позови меня в даль светлую или сказки дядюшки Виссариона* [on-line:] http://www.kistine.ru/sects/vissarion/vissarion_maksimov.htm [29.01.2016].
- Последний Завет* [on-line:] <http://realityworld.narod.ru/library/Vissarion/Vstrechi.html> [30.01.2016].
- Филькина А. В., *Опыт отечественных исследователей новых религиозных движений: проблема формирования исследовательской позиции*, „Вестник Томского Государственного Университета. Философия. Социология. Политология” 2010, nr 1.
- Фролов А., *„Посланники Аллаха” – держали детей под землей* [on-line:] http://www.bbc.com/russian/russia/2012/08/120807_tatarstan_sect_extremism.shtml [01.02.2016].
- Хадаев А., *В Новосибирске лидера „Ашрам Шамбалы” приговорили к 11 годам* [on-line:] <https://rg.ru/2013/02/07/reg-sibfo/ashram-anons.html> [01.02.2016].

Materiały wideo

- Jesus of Siberia. The mysteries of the teacher*, reż. R. Castro [on-line:] <http://www.vice.com/video/jesus-of-siberia-part-2> [31.01.2016].
- Syberyjski przewodnik*, reż. M. Migas, J. Morawiecki [on-line:] <http://vod.pl/filmy-dokumentalne/syberyjski-przewodnik-online/b5gdsn#> [01.02.2016].
- Секта Белое братство* [on-line:] <https://www.youtube.com/watch?v=tN9Y7BWI-xA8> [01.02.2016].

Summary

Jesus of Siberia. New religious movements in Russia

The text analyses the new religious movements in Russia. The aim of the article is to examine the development of new religious movements after the collapse of the Soviet Union. The work oscillates around the figure of Jesus of Siberia - the self-appointed Messiah who created the sect and built a city in Siberia. The essence of this work is to establish where exactly the great Russian fascination with the „new God” was born and how to understand modern Russian religiosity.